

בשדה חמ"ד

א-ב

תשרי — מרחשון תש"מ
שנת העשרים ושלוש

שער צ

ספריה צרכנית

רח עד שאול הצלר 25
תל אביב 2016

קיימת ת"א, מחלקת התרבות
תסמריה ע"ש הרמב"ם

בטאון
ארגון
המורים
הדתיים
בישראל

חיבת בחינוך הילדים למצוות; ואכן, יש פוסקים הסוברים כך, גם במישור זה של דיון משפטי (ראה רש"י למסכת חגיגה דף ב' עמ' א, דיבור המתחיל: איזהו קטן). מה גם שבפועל מצוייה היא האשה במחיצת הילדים יותר מאשר האב. ופירוש הדברים הוא, שמוותית-הראייה הקולקטיבית, הרי האשה מצופה להיות הסוכן הסוציאליטורי של "עם-ישראל", והאב הוא כאן רק... עור כנגדה... ואין זו הגזמה!...

אמור מעתה ש, הסוציולוגיה הנשית" המיוחדת הזאת משקיפה על האשה מהיבטים שונים ומגוונים, החל מן ההיבט המעמדי-אינטלקטואלי-אישי וגמור בהיבט החינוכי והלאומי-חברתי. האשה — כמו גם האיש — נדרשים למזג או לאזן בין פיתוח וטיפוח האגני-העצמי-האישי שלהם לבין העמדתו לשירות עם-ישראל בדרך של "השקעה" חינוכית ומחנכת בבנין התא המשפחתי, לתפארת עם-ישראל ותורת-ישראל. תודעה זו עוברת או מועברת לזוג היהודי דרך המדיום של תורת ה' ומצוותיו שבהן קודשנו. כל הפרעה במדיום זה פירושה הרס-בית, או, גרוע מזה — אש-שריפה:

„דרש רבי עקיבא: איש ואשה, זכו — שכינה ביניהם; לא זכו — אש אוכלתם“.

דורשי רשומות הסבירו כידוע את דרשתו זו של רבי עקיבא מתוך אותיות המלים „איש-אשה“, שכן ה„אשה“ נטלה משמו של הקב"ה את האות „ה“, וה„איש“ נטל משמו של הקב"ה את האות „י“; טול מהם שתי אותיות אלו וקיבלת — „אש“; הטל ביניהם את שתי האותיות הללו, וראית — „שכינה ביניהם“... יהי רצון שנהיה ראויים כי תשרה בינינו!

„דרכם של רש"י (ונכדו) הרשב"ם“

עפ"י פירוש הרשב"ם ל„חזקת הבתים“ ופירוש „רש"י“ למקבילות

1. פרשנות

א. סגנון
מפרש התלמוד, על כרחו, מוכרח הוא, להשתמש בפלפול ולהראות את הלומד, במלחמתה של תורה, כדי לעמוד על בוריה ועל עיקרה.

לא כן „רש"י“. פשטותו ובהירות נפשו, נשתקפו בצחות סגנונו, הצלול, הקרוב להבנתם של פשוטי פשוטים. סגנונו טהור, זך וצנוע, כלבו הטהור, המלא ענוה, וכפשטות סגנונו כן דיוקו. הקדמונים, כבר הכירו, שדקדק מאד בלשונו, שרמזו חדושים בשינוי אות. אבל אין הברור, לוקה בשביל קצורו. כגון¹: מעושה. בחזקה. במלה אחת, פירש רש"י את הענין. מה שאין כן „הרשב"ם“. שהיה צריך לפרש את אותו פירוש, באריכות לשון; גט המעושה². שכופין אותו לבעל להוציא. אם בישראל הוא כשר שכפוהו ישראל.

כמוכ"רש"י פרש כל דבור לעצמו. ושום דבור לא נזנח ולא נעזב. הוא פרש את הענין, בתוך הפרטים, ואת כל פרט, בתוך חלק של הכלל. והסוגיא תצטרף, כמעט מאליה, במוח הלומד, המתנהל על ידו מדבור לדבור. וההבנה כאלו מעצמו, באה לו ונהנה, הנאת החידוש ותענוג היצירה. בהרגישו את התהוות ההשגה ברוחו, כגון: חושלא, שעורין קלופין לאו מידי הוא דעביד לאושולי וכו'³, שאין אדם מכשיר ומשאל עזים שלו הלכך, יכול לטעון לקוחין הן בידי, היכא דאין עדים שאספם מרשותן של בעליהן.

את השלוב, היפה הזה, בין הקטע שבגמרא לבין הפירוש. זה חסר אצל „הרשב"ם“. הוא אמנם פרש בפרוטרוט. אך אין הוא מתנהל עם הלומד, כפי שעושה סבו רש"י. אלא הכל מעורבב וכבד. ונכון הוא זה שמספרים: שרש"י הזקן, שקל, את פירוש „הרשב"ם“ בכפיו. ואמר שידיו כבדו מלהרימם, כפי שאנו רואים במקבילה: הני עזי דאכלו חושלא⁴. שעורים קלופים שנכנסו בשדה וראו אותה תבואה השטוחה שם לשמש וקיימא לן שן מועדת היא לעולם. וכי הויא ברשות הניזוק נזק שלם משלמת. ואין עדים מעידין מה אכלו מעט או הרבה וטוען בעל השדה כי הרבה אכלו יותר מכדי דמיהן של עזים הללו יכול לטעון עד כדי דמיהן של עזים מאי טעמא מידי דיכול למימר בעל השדה לקוחין הן בידי דבא תפיס באו ומהימן. כי קאמר נמי כך וכך אכלו מהימן וקיימא לן באי מהימן בשבועה. אבל בטפי מכדי דמיהן דליכא מיבו לא מהימן אלא כעדים.

כאשר הלומד, קורא את הדברים, הם תלושים מהקטע שבגמרא, כפי שראינו במקבילה הנ"ל. אנו קוראים: „שעורים קלופים שנכנסו בשדה וראו...“ ואלו הכוונה היא: חושלא — שעורים קלופים. ואלו ההמשך שייך לעזים, בדיוק כפי שרש"י פירש בתשובת בין הקטע והביאור.

1. גטין דף פח' ע"ב.
2. בבא בתרא דף מח ע"א.
3. ב"מ דף קטו' ע"א.
4. ב"ב דף לו' ע"א.

גם בפירוש, בענינים, הנתלה במלים ובדבורים, פרש רש"י את הענין, רק עד כמה, פרושו, נחוץ ללומד, באותה נקודה. לא הקדים, מה שאפשר לאחר. ולא אחר מה שדרוש להקדים. לא העמיס על הלומד ידיעות שלא במקומן. לומר לו: „הנה פרשתי ונקוט כלל זה בידך“. כגון: סקריקון⁵. עכ"ם רוצח שנותן לו ישראל קרקע בפדיון נפשו ואומר לו שא קרקע זו ואל תמיתני.

כמו"כ, נתן ללומד בכל דבור, ממש אותה ידיעה, הדרושה לא פחות ולא יותר, כגון: איני ניוזנת משלך ואיני עושה לך כלום אלא לעצמי⁶.

לעומתו, אצל „הרשב"ם" כפי שנראה במקבילה, מביא דברים באריכות לשון, הרבה ענינים, אשר מכבידים על הבנתו של הקורא. כגון: כדרב הונא אמר רב כלומר מתקנת מזונות שהבעל נותן לאשה היו עסוקים בבית המדרש⁷. והוא נוטל מלאכת ידיה תחתיה ועל זה אמר רבא כגון זאת התקנה שתקנו חכמים מזונות האשה לטובתה אם אומרת אי אפשרי בתקנת חכמים בזה התקנה שתקנו לטובתו. דהא לדידי אינה טובה. דמלאכת ידי עדיף על מזונותי. אזון משלי ואעשה מלאכה לעצמי שומעין לה ואתא לאשמעינן כרב הונא אמר רב שיכולה וכו' וכו'.

לסכום, נוכל לומר, שראינו את ההבדלים בין סגנונו של רש"י, שהוא קצר וקולע, שכל מחשבותיו ברורות הן, כממשיות נגד עיניו. וכאשר מפרש לך מלה, והנה הענין מתחוויר ומתברר, עד שהסוגיה, נגולה כשמלה לפניו.

ואילו סגנונו של „הרשב"ם" חסר הרבה מן הבהירות. וניכרים בו עקבות פלפולים של בעלי התוספות. מרחיב את הדיון בענינים החורגים ממסגרת הסוגיה במקום.

ב. פירוש המשנה

פרוש המשנה בתוך המשך פרוש התלמוד ידרוש אמנות, פרשנית מרובה מן המפרש. כל דברי התלמוד, כלולים, או נתלים במשנה. והבנת התלמוד, מתפתחת בתוך משא ומתן. רש"י, פרש את המשנה במקומה, רק כדי צורך הלומד. שתוכל המשנה, להעשות לו, לבסיס. לדברי התלמוד, שאחר זה, כגון: הגזול ומאכיל והניח לפניהם או שהניח לפניהם הגזילה קיימת פטורים מלשלם בגמרא מפרש טעמא⁸.

לעומתו, הרשב"ם, מנסה לדחוס את כל פירוש המשנה, כפי מסקנתה ופירושה, של הגמרא, כפי שאנו רואים במקבילה: דתנן הגזול וכו'⁹ וכל כך מעיד דלא נוגע בעדותו הוא ומאכיל את בניו אף על פי שנהגו בניו עצמן מן הגזילה פטורין, דאינהו לא גזול מידי והניח לפניהם כלומר או שהניח לפניהם גזילה קיימת. לאחר מותו פטורין דקנייה ביאוש ששינוי רשות. אי נמי כשאכלום כדמוקי לה התם.

כאן, ראינו, כיצד הרשב"ם, עלה על מוקשים, בפרשו את המשנה. כי זה דבר קשה, ביותר. מכיוון שהצורה של פרוש, תתפרק לרגלי רבוי, התוכן, שמצא התלמוד בתוך המשנה.

ג. פרוש מלים

פרוש כל מלה, מותנה מן הענין. ויש למלה צביון וגוון מיוחד. בכל סוגיה, לא עברית וארמית, סתם, על מפרש התלמוד לדעת כי אם העברית תצוה הארמות של התלמוד.

5. גטין נה' ע"ב.

6. (ב"ב דף מט' ע"ב) כתובות דף נח' ע"ב.

7. ב"ב דף מט' ע"ב.

8. ב"ב דף קיא' ע"ב.

9. ב"ב דף מד' ע"א.

נשים לב, באיזה אופן פרש רש"י מלים. לא עקם הרבה תבות. ובאר את המלה באור מספיק. בדוגמאות שנביא, נראה שרש"י הפריד בין פרוש המלות ובין פרוש התוכן. פרש תחילה את המלה לעצמה ורק אחר כך פרש את הדבור מצד ענינו.

כמו"כ, מלבד, הפירוש, למלים קשות היה הדמוי, כלי אומנותו העיקרי לפרש מלים סתומות. תועלתו ללומד, רבה, שיראה את קשור המלים, במקום אחר. מובן, שהדמוי מלשון המקרא קרוב ביותר. כמו: נסכא¹⁰. התיכת כסף מותך לשון „הפסל נסך חרש" ¹¹ חטפי ודידי חטפי וכו'. וכן הגודרות¹². בהמה דקה על שם „גדרות צאן" ¹³ אין להן חוקה, וכו'.

רש"י אף מפרש מלים בארמית. כגון: חושלא¹⁴. שעורין קלופין. וכן משיפולא¹⁵. מקום מושב האילן עד תהומו.

לעומתו, הרשב"ם, כפי שנראה במקבילות הנ"ל, אין אצלו, מקום לפרוש המלות, כי קשה להפסיק את הענין ולבאר מלה באמצע.

במקבילה הראשונה, אין הרשב"ם, מפרש כלל, את המלה „נסכא" ¹⁶. ואילו — במקבילה השניה הוא אמנם מפרש את המלה אך אינו מפריד. הוא אמנם, מפרש את המלה אך אינו מפריד בין פירוש המלה, לבין פירוש הענין הגודרות¹⁷ אין להן חוקה גודרות צאן וכל דבר המהלך בדרכים ובשווקים שיכול לומר מעצמו נכנס או אתה הכנסתו לביתך וכו'.

ואלו במקבילה השלישית, רואים אנו, כיצד אין ההפרדה, בין פרוש מלים, לפרוש בענין, משיבש את הסגנון. הנהו עיזי דאכלו חושלא¹⁸ שעורים קלופים שנכנסו בשדה וראו אותה תבואה וכו' הקורא עשוי לטעות ולקרוא כאלו השעורים הקלופים נכנסו לשדה ולא העיזים שנכנסו לשדה. כי כך קוראים את הדברים.

הרשב"ם, משתמש לביאור המלה, בתרגום קנו ליה הלוקח לקרקע¹⁹, משיפולא עד תהומא. שוליו²⁰ מתרגמינן „שיפולוהי", כלומר כל הקרקע בשולי האילן, דהיינו שפת הקרקע עד תהום.

כאן, אנו רואים, כיצד הרשב"ם מתקשה להסביר את הענין. בתחילה, מביא את התרגום אחר כך, מביא ביאור לתרגום, וגם זה לא מספיק. כנראה, הרשב"ם, מרגיש, שהענין עדיין לא ברור. על כן, מביא להבהרה, את המלים הפשוטות והבהירות של סבו רש"י.

ד. פרוש מלים כלליות

יש מלים, הדורשות זהירות יתירה מאת המפרש, שבבחינת מה אינן שייכות על פרוש המלות. מלים מלאכותיות תדרושנה שימת לב, שלא לפרשן כפשוטן. בעוד, שהן ביטוי מלאכותי, ופרוש מוטעה ישבש את ההשקפה הכללית ואת פרוש כללי התלמוד.

10. שבועות לב' ע"ב.

11. ישעיה מ'.

12. כתובות סז' ע"ב.

13. במדבר לב'.

14. ב"מ קטו' ע"א.

15. ערכין יד' ע"ב.

16. ב"ב לב' ע"ב.

17. ב"ב לו' ע"א.

18. ב"ב לו' ע"א.

19. שמות כח'.

20. ב"ב לו' ע"ב.